תלמוד בבלי · אחרונים · הגהות יעב״ץ · סדר נזיקין

# הגהות יעב"ץ על עבודה זרה

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

**ספריית אור ברסלב** · or-breslev.co.il

# הגהות יעב"ץ על עבודה זרה

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הגהות-יעבץ-על-עבודה-זרה/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

# תוכן העניינים


דף ג. 5
דף ג: 5
דף ד. 6
דף ד: 6
דף ה. 6
דף ו. 6
דף ז. 6
דף ח. 7
דף ח: 7
דף ט. 7
דף י. 7
דף י: 7
דף יא. 8
דף יא: 8
דף יב: 8
דף יג. 8
דף יד: 9
דף טו: 9
דף טז: 9
דף יז. 9
דף יז: 10
דף יח. 10
דף יח: 11
דף יט. 11
דף יט: 11
דף כ. 11
דף כ: 11
דף כג. 12
דף כג: 12
דף כד. 12
דף כד: 12
דף כה. 13
דף כז. 13
דף כז: 13
דף כח: 13
דף לג: 13
דף לד: 13
דף לה. 14
דף לה: 14
דף לו. 14
דף לו: 14
דף לז: 14
דף לח. 15
דף לח: 15
דף לט. 15
דף לט: 15
דף מ: 15
דף מא. 15
דף מא: 16
דף מב. 16
דף מג. 16
דף מד. 16
דף מו: 16
דף נב. 17
דף נג. 17
דף נג: 17
דף נד: 17
דף נה. 17
דף נז: 18
דף נח. 18
דף נח: 18
דף נט. 18

**דף ס**: ..... 18
**דף סא**: ..... 18
**דף סד**: ..... 18
**דף סה**: ..... 19
**דף סו**: ..... 19
**דף סח**: ..... 19
**דף ע**: ..... 19
**דף עב**: ..... 20
**דף עד**: ..... 20
**דף עה**: ..... 20
**דף עו**: ..... 20

## דף ג.

**תוס'** סד"ה נוגעים. נ"ב ואעפ"כ נוגעים בעדותן הן מחמת הנאה שקבלו מישראל בקבלתן את התורה כפרש"א. ול"נ שא"צ לדוחק זה. ובלא"ה א"ש דאיכא למידק בודאי לאו על כל ישראל הכונה בכאן שקיימו כל התורה. כי הלא ידוע שעברו עליה. גם אין שמים וארץ נוגעים בעדותן להבא שהרי פרש"י עה"ת שלכך העיד עליהם שמים וארץ שאם יעברו יד העדים תהיה בהם וגו' כמש"ה והיו שמיך וגו'. אלא טענת או"ה לנגד ישראל לע"ל זאת היא מדוע ישראל המקיימים את התורה י"ל שכר מצווה ועושה לא כן העובדי כוכבים. והיינו מחמת שלא רצו לקבל התורה. כדאמר לעיל. היינו דקטענו. ישראל שקבלוה היכן קיימו הקבלה. עד"ש [שבת פח א' שבועות לט א'] בפסוק קימו וקבלו מש"ק כבר. ואו"ה הא לא משמע להו וסברי דקבלת ישראל נמי לא הוי קבלה. שהרי באונס היתה ומודעא רבה לאורייתא. ולמה א"כ יקבלו עליה שכר כמצווה ועושה. מאי עדיפותייהו מאו"ה שלא רצו בה. ואהא קמהדר להו שפיר שמים וארץ יעידו שקימו כו'. והראיה שהרי הם קיימים. ואהא קמהדרי או"ה נמי שמים וארץ הא ודאי נוגעים בעדותן בענין הקבלה. שאל"כ יחזירם לתוהו ובוהו. והכי מתיישב שפיר:

## דף ג:

**גמ'** גרים גרורים. נ"ב י"ל מלשון שמצינו בב"ר עה"פ ואבימלך הלך אליו מגרר. מגורר ופי' בערוך מלא חבורות ופצעים. אבל יותר נ"ל לגרוס גרודים. דוגמתו מצינו בב"ר ר"פ ויצא גרוד שלחו. ר"ל יחידי ויבש אין כל עמו. מלשון גרידא המצוי בגמ' דידן:

**שם** כיון שרואין מגו"מ אומר. נ"ב הקדוש ברוך הוא לעובדי כוכבים הבאים עם גוג אבל יותר נ"ל שצ"ל אומרים פי' גרי העובדי כוכבים אומרים לגוג ולעובדי כוכבים שעמו והם אומרים להם (כצ"ל) משיבים לשואליהם על ה' וגו' הם באים:

**שם** א"ל רב אחא לרנב"י כו' נ"ב עי' הגי' בע"י:

**תד"ה** ומניחין כו' מצות תפלין כו'. נ"ב שקושרין אותן ברצועות שדומות למוסרות. ציצית הם גדילים וקליעות מעשה עבות:

**שם** ד"ה שניות. דמסקינן כו'. נ"ב איברא הא מסיק התם לא תפיך:

**ד"ה** שומר כו' וצנתא אזלא כו' דא ודאי צלותא. נ"ב זה לפי שהיה בא"י גם ברומי אין צנה גוברת כ"כ. וכן החום המופלג אינו מצוי להזיק במדינות הללו הצפוניות. רק בא"י והשוה לה:

## דף ד.

**רש"י** ד"ה שמיר כו' השאת והשבר. נ"ב נ"ל ט"ס וצ"ל ועלה שמיר ושית (ישעיה ה):

## דף ד:

**גמ'** ההסכן הסכנתי כו'. נ"ב אף על גב דלשון תמיהא הוא. יתורא דהסכנתי קדרישׁ:
**שם** דלא כתיב ביה אמת כו'. נ"ב והא דכתיב אמת ומשפט שלום שפטו דרשינן [סנהדרין ו ב] אביצוע. והיינו נמי לפנים משורת הדין:
**רש"י** ד"ה צבורא מצלו. שיחת כו'. נ"ב נקט לשון שיחה דקרא אשיחה ואהמה מניה ילפינן [ברכות לא] לשלש תפלות ואמר שחרית וצהרים כלומר אין זמנה קבוע כשתים אחרות לפי דשל מוספין מתחיל מיד בבקר ויש מתפללין אותה עם תפלת שחרית ויש מאחרין אותה עד הצהרים. ובב"י סי' תקצ"ו יש נ"א ע"ש:

## דף ה.

**גמ'** כמי שלא באנו לעולם. נ"ב כדא"ל ריב"ק לר' [מגילה כח א] אחריך בהמות ירעו:
**שם** כיון דליכא מיתה א"ל טובה גדולה מזו. נ"ב תימה הא תנן התם יפה שעה א' של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז. ודוחק לומר ההיא לאחר שגרם החטא שנתקלקל העולם. כי בודאי אינו דומה טובת עולם הגשמי לטוב עולם הנשמות שכולו טוב. ותדע שאפילו האבות שהטעימן הקדוש ברוך הוא בעוה"ז מעין עוה"ב וראו עולמם בחייהם הוצרכו למות. ונראה דדחויא בעלמא הוא. א"נ כי ליכא מיתה עד עולם אחר קאמר (דודאי כשיחדש הקדוש ברוך הוא יפשטו הכל כתונת החומר ויהיו הצדיקים כמלאכים) ועד אותו זמן היא טובה גדולה כי יפה שעה א' בתשובה ומע"ט כו':
**תד"ה** כי. משיח כו'. נ"ב וכדכתיב עליו ורוח אלהים מרחפת [כמ"ש בב"ר פ"ב]:

## דף ו.

**רש"י** ד"ה ולפני עור כו' שא"ל שכר. נ"ב כמצווה ועושה:

## דף ז:

**תד"ה** סוס. שהורג כו'. נ"ב נראה דהיינו בסוס בלתי מסורס:

## דף ח.

**גמ'** ת"ר יום כו'. נ"ב י"ל דל"פ אמ"ד בב"ר שאור של יום הראשון לא שקע עד מ"ש ושמש ל"ו שעות. דמ"מ כולא חד יומא אריכא הוה:

## דף ח:

**גמ'** בימי קלפטרא כו'. נ"ב זה מכוין עם קליאופטרא שלקחה אנטונאוס לאשה מאז היתה ארץ מצרים משועבדת לרומיים. מה גם אחר שנצחו אוגוסטוס לאנטאניוס והרג אותו ואת קליאופטרא. שנעשה כל ארץ מצרים הגדולה והרחבה חלק ממלכות רומי. מן אז והלאה מלך אוקטבינוס קיסר רומי הרחיב מלכותו בכפה יותר מכל הקסרים שלפניו ושלאחריו:

**שם** נסעה ונלכה כו'. נ"ב צפו בן אליפז הוא יסד רומי ומלך עליה בתחלה ככתוב בספר יוסיפון גם אחר החורבן האדומים נתיישבו בה ויסדו בה אמונתם:

## דף ט.

**גמ'** תנא תוספאה. נ"ב כותב התיבות מלאים במקום הצריך להשמר מן הטעות ולרש"י ל"פ כך. משום דאין כותבין הלכות. מ"מ בימי האמוראים האחרונים כבר התחילו לכתבן:

**שם** ימות המשיח. נ"ב ראוים להיות יה"מ היום אם בקולו תשמעו:

## דף י.

**גמ'** שאין מושיבין מלך בן מלך. נ"ב כך הוא ודאי עד היום א"ל ע"פ שאלה ובקשה כדמסיק. ואית ליה קרא נמי בפרשת ואלה המלכים וגו':

**שם** לא כתב ולא לשון. נ"ב כי אותו שיש להם עתה גנוב הוא מן היונית ומזולתם המציאו כתב ולשון חדש מורכב משל אחרים:

## דף י:

**קעבדה איסורא**. נ"ב כך העידו גם סופרי החול:

**שם** שדר ליה כרתי. נ"ב לפי שאסיריס לא נתקיים. ונראה שמת בחיי אביו על כן מלך חתנו של אנטוניניוס אחריו:

**שם** חד קטליה אבבא דב"ר. נ"ב והניח אחד במערה שימתין שם עד שובו:

## דף יא.

**ומעשה שמת ר"ג הזקן** כו'. נ"ב תמיהא כי הלא אונקלוס תלמיד ר"א ור"י היה והם היו אחר החורבן וחבריו של ר"ג ביבנה היו שהוא נכדו של ר"ג הזקן. וכן בהנזקין [נו ב'] איתא שהיה אונקלוס ב"א דטיטוס. לכן צ"ל דט"ס הוא הזקן. אלא ר"ג דיבנה היה. או שמא תרי אונקלוס הגר הוו:

**תד"ה** צנון כו' אפי' באצבע קטנה. נ"ב נ"ל דהיינו שלא נהנה מיגיעתו בתורה באצבע קטנה אף על פי שיגע בה בעשר אצבעות. שחבר המשניות וכתבן באצבעו (כך נ"ל אף על פי שהיו גורסין בע"פ ואמרו כותבי הלכות כשורפי תורה מ"מ משעשה המשניות חבור מסודר לא היה אפשר להשמר כתקנו אם לא נתן לכתוב. ומתוך הכתב משגירין המשנה בע"פ) לא נהנה מיגיע כפיו ואשר עשו אצבעותיו. ואפשר שאז עדיין אולי לא היה עשיר:

## דף יא:

**גמ'** עוד אחרת יש ברומי א' כו'. נ"ב באותה זמן עשו כך:

**שם** בגדי אדה"ר. נ"ב עשוין דוגמת בגדי אדה"ר:

**שם** באינך. נ"ב נופך כמו א"ט ואינך דלעיל [ח' ב']:

**שם** בית בל בבבל. נ"ב אף על גב דכתיב ופקדתי על בל בבבל וגו' ולא ינהרו אליו עוד גוים. ונזכר ביוסיפון ובספרים חיצונים שדניאל בטלו. שמא בימי האמוראים חזרו לעבדו. אף על פי שלא נמשכו אחריו עוד עמים רבים:

## דף יב:

**גמ'** להחם לו חמין. נ"ב לצורך הקאה או לשלשול:

## דף יג.

**גמ'** אימתי בזמן שאין מוצא ללמוד. נ"ב משמע דלישא אשה ליכא לפלוגי בין מוצא לאינו מוצא לכ"ע. שאם אינה מתקבלת אסור לישא. דמשו"ה אסור לקדש אשה עד שיראנה [רפ"ב דקדושין] ואסור לישא אשה ודעתו לגרשה. משום א"ת על רעך וגו' [יבמות לז ב] ומ"ש [תוס'] דלא שרי אלא אם דעתו לחזור. לא ברירא כולי האי. דאי איתא אמאי נפיק איהו לגבה ולא אתיא איהי לגביה. הא ודאי משמע דמיירי אפי' שהיא לא תאבה ללכת

אחריו אם זווג הגון הוא מותר. וההיא דכתובות י"ל דאיירי שהיה מוצא זווג הגון בא"י ונתן עיניו בממון שהביאה לו האשה שבח"ל:

## דף יד:

**גמ'** חצב קשבא. נ"ב פי' בערוך קנה שעושין ממנו צוקר ובהכונס (דנ"ח ב') ל"מ הכי. אבל נראה שהוא מין דקל נושא פירות מתוקים מאד. כנראה מההיא דמגילה [ז ב]:

## דף טו:

**תוס'** סד"ה והמזרה כו' של מחרישה. נ"ב ז"א כדמוכח הך קרא גופיה אשר זורה וגו' אלא מזרה מין כלי נפה הוא:

## דף טז:

**גמ'** פתי אוכמא. נ"ב שמשחיר עצמו על ד"ת. כדאמרינן [עירובין כב] על פסוק שחורות כעורב. גם מחמת תעניות משחיר. כדאיתא [חגיגה כב ב] גבי יהושע [ובנזיר נב ב' גבי ר"ש] וכן ר"ז יתיב בתעניתא טובא כדאיתא [ב"מ פה א']:

## דף יז.

**גמ'** ומצאתי א' מתלמידי כו'. נ"ב כאן משמע שא"א היה קרוב לחורבן בזמן ר"א ור"ע וכ"מ עוד לקמן פ"ב (כ"ז ב') [ועמ"ש שם] ובבתרא [דסוטה דף מ"ז וסנהדרין קז ב'] איתא שהיה תלמידו של ריב"פ וצ"ל תרי הוו:

**שם** מנשק להו לאחתיה. נ"ב שהיו מגדלות אותו:

**שם** למימרא דכל הפורש כו'. נ"ב ואי קשיא ממנשה דחי טובא בתר דעבד תשובה. י"ל דבהא פליגי ת"ק ור"י ר"פ חלק. ת"ק סבר מדחיי כולא האי לא הדר ביה שפיר. ומר סבר מחיי חיי:

**שם** שלא הניח זונה א' בעולם. נ"ב שידע:

**שם** אמרה כו'. נ"ב לבודקו אם יהא דבק באהבתה:

**תד"ה** ויעקב. לא האריך ימים כ"כ. נ"ב דלא יחצו ימיהם כתיב:

**שם** ד"ה מהו לעשות בה"כ לכ"ג כו'. נ"ב עמ"ש בס"ד בקונטרס ב"ה פ"א. וצ"ע מ"ט נקט תלמודא ג"כ של כ"ג ולא ב"כ שהיה בהר הבית כמ"ש בפ"א דתמיד ועמ"ש שם בס"ד. ובאמת דברי תוס' תמוהין בעיני כי מ"ש אפי' רקועים דבית קה"ק כו' אינו מדויק דהא מסקינן בתמורה אפי' י"א אמה שאחורי בית הכפורת אין עושין ממנו רקועין. אי הכי

דלמא לשכת פרהדרין נמי בכלל ריבויא כי אף היא בעזרה היתה. אף על פי שקדושת י"א אמה יתרים עליה. ומ"ש עוד אבל מידי דהר הבית פשיטא דשרי דהא אפי' פרה אמעיטא. לא הבינותי זה. ומאי אפי'. הא פרה לאו מידי דהר הבית היא לגמרי. שמעשיה בהר המשחה חוץ לירושלים. ומה זה ענין להר הבית שכולו מקום למקדש. אדרבה נידוק מינה איפכא מדאר"א פרט לפרה שאינה באה לבית. והיינו לפי שנעשית בהר הזיתים ע"פ ירושלים. הא מהר הבית ולפנים מקרי בא לבית:

## דף יז:

**גמ'** שנתפסתי על ד"א ואינו ניצול כו'. נ"ב אף על גב דלקמן מוכח דבידים גרם לו המיתה שלא רצה להמלט באופן שעשה ר"א שהכחיש למוד תורתו ור"ח אמר כאשר צוני ה"א. והיה יושב ועוסק בתורה וס"ת מונח לו בחיקו. א"כ הוא בחר לעצמו המות מחיים. י"ל לפי שידע בעצמו שלא יהא נצול ולא יועיל לו ת"ת למלטו ממות בגזרת המלכות לפיכך נתחזק לקדש השם בכך. ואם רשאי אדם להחמיר ולחבל בעצמו בכה"ג עמ"ש בס"ד בפנת אבן בוחן:

**שם** הי דשתיא והי דערבא. נ"ב השתי של צמר דק ושל ערב עב כמ"ש פ"ה דכתובות [במשנה דף סד ב] ופי"א דנגעים [מ"ח וע"ש בר"מ ור"ש]. ובשל פשתן הכל שוה:

**רש"י** ד"ה עבדך לחירות כו' דת יהודית. נ"ב אף על פי שהמשחרר עובר בעשה. הם לא ידעו זה:

תוס' סד"ה רבן. שני טורסיים. נ"ב טורסיים הם אומה של טרסוס היא מדינת תרשיש שבכתוב:

## דף יח.

**גמ'** בקובה של זונות. נ"ב מדה כנגד מדה כדמפרש לפי שהיה במעשיה גירוי יצה"ר. מ"מ לא נענשה שתזנה ח"ו כי אין זו מן המדה אלא אדרבה שתעמוד בנסיון כנגד היצה"ר במקום המביא לידי הרגל עבירה וכמ"ש [יומא פו ב] ה"ד בעל תשובה כו'. לכן זהו תקנתה כי אין אונסין הזונות לדבר עבירה. אלא מניחין אותה חפשית לבחירתה וכן נשארה נקיה וטהורה כדלקמן והיה שכרה כפול לעוה"ב:

**שם** אם אני מרבה בשלהבת כו'. נ"ב עי' במס' כלה [בסופה]:

**תד"ה** הוגה. שהיה קורא בפירוש כו'. נ"ב עי' גמ' דחלק (דף קא ע"ב):

**שם** באותיות כו'. נ"ב נ"ל צ"ל כאותיות בכ"ף ר"ל שהיה קורא השם ככתיבתו כדרך שקורין שאר התיבות ככתיבתן ואין משנין בהן:

## דף יח:

**גמ'** רהט אבתריה רהט מקמייהו על לבי זונות כו'. נ"ב והא דלא אמר איהו נמי אלהא דמאיר ענני לאצולי נפשיה. י"ל דלא שרי אלא מדוחק להצלת נפשו בדלא אפשר בלאו הכי ומשום דאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ומשו"ה נמי לא שרי לשומר לאצולי נפשיה בכה"ג אלא לכי שלמו דינרי משא"כ לר"מ גופיה לא ש"ד לייחד שמו של הקדוש ברוך הוא על עצמו להצלת גופו. וגם דהוה אפשר ליה לאתצולי בגוונא אחריני דה"ל משתמש בתגא:

**שם** ולכרקום. נ"ב בניתי מצור [דברים כ] מתרגם ותבני כרכומין:

**שם** וראה שם את הנחשים. נ"ב בשקל הנחמים באלים [ישעי' נז]:

## דף יט.

**אשרי איש ולא אשרי אשה.** נ"ב דהי"ל אדם שגם הנקבות בכלל כדכתיב ונפש אדם:

**שם** ולא בשכר מצותיו. נ"ב בעוה"ז. עלח"ש:

## דף יט:

**תד"ה** אם פריו יתן בעתו נ"ל להרר"א הוראה. נ"ב איכא לסיועיה מההוא דקרי אנפשיה מפרי פי איש וגו' (פא"ט דף נט ע"ב):

## דף כ.

**גמ'** אסור לאדם שיאמר כמה נאה עובדת כוכבים זו. נ"ב ה"ה דאפי' עובד כוכבים [וכ"ה הגיר' בגמ' בערכין ובע"י ורי"ף ורא"ש כאן] אלא בהוה דבר דבנקבה שכיח טפי:

## דף כ:

**גמ'** יהפכנו על פניו. נ"ב עד שלא ימות כשהוא גוסס. מיהו לא שרי למעבד הכי:

**שם** זריזות מביאה לידי נקיות. נ"ב עפרש"י מ"מ נ"ל דכייל נמי נקיות הגוף ומלבושיו מלכלוך כדתנן פ"ט דמקואות של בנאים מצד אחד חוצץ. ואמרינן (שבת דף קיד א) כל ת"ח שנמצא רבב על בגדיו חייב מיתה שהחושש על נקיות נשמתו חושש גם על נקיות בגדיו שהם תכשיטיה. והוא דבר שכלי. לנהוג בנקיות אדם חכם שלא ידמה לבהמה:

**שם** פרישות מביאה לידי טהרה. נ"ב טהרה נמי לא נפקא ממשמעה דהיינו סתם טהרה דקרא שהיא היפך טומאה חומרית שאין לה מבוא בשכל כנקיות רק מחוקי התורה.

והיא שהיו רגילים בה ת"ח בא"י קדמונים וחסידים ראשונים כענין ששנינו [פ"ב דחגיגה] יוחנן ב"ג היה אוכל על טהרת הקדש. וכן רבים היו אוכלין חוליהם בטהרה והיא מביאה לידי חסידות וטהרת הלב:

## דף כג.

**גמ'** הניח עליהן עודה כו'. נ"ב הוא מלשון ארמית עדאה תרגומו של שללה שלל הוא דבר מאוסף ומקובץ. וככה שמשו בו חז"ל לכלים מקובצים כמ"ש שלל ביצים שלל הכובסין. כך נשתמשו בתרגומו לענין כזה. עודה של שקים. קבוץ שקים:

## דף כג:

**תד"ה** בקשו כו' ואורים ותומים לא היו בבית שני. נ"ב אבל אבני אפוד היו צריכין להיות לכליו של כ"ג שלא יהא מחוסר שמונה בגדים. וא"א לחושן ואפוד בלתי אבנים. אך אורים ותומים דבר אחר הוא. ככתוב ונתת אל החושן את האורים וגו'. והוא שם המפורש שנתנן בין כפלי החושן. כמ"ש רש"י על הפסוקים וזה הכתב לא היה מעכב בענין הבגדים. ודלא כמ"ש תוס' ספ"ק דיומא. כמ"ש שם בס"ד:

## דף כד.

**גמ'** כוס אדום מעבירין לפניה. נ"ב כדרך שעשה יעקב אבינו ע"ה במקלות:
**תד"ה** וניחוש כו' לא אשכחן כו' דתנן כו'. נ"ב הוכחה זו איני מכיר. דאע"ג דודאי א"א לה שתלד בלי שיעלה עליה זכר. ההיא שעתא אכתי לא הואי פרה. ולא ולד הוי עד אחר עלייה. שנקלט הזרע ונוצר ממנו ולד וזה נעשה אחר שפלט הזכר בה את הזרע וירד. גם לא הבנתי מאי דעתייהו דתוס' והיכי ניחא להו. ומאי איכא למימר אליבא דת"ק דעלה עליה זכר. אלא ודאי כדפרישית דעלייה ראשונה. שממנו נתעברה פשיטא לא אפשר דפסלה ודבתר הכי אף על גב דפסלה ל"ח לה כדאמרינן לעיל גבי עודה של שקין דל"ח אף על גב דאית ליה הנאה כ"ש ברביעה דלית לה הנאה מיניה דמזהר זהיר דלא לפסיד [ועי' במהרש"א]:

## דף כד:

**גמ'** מטה של טורביל. נ"ב חברו במשנה בבתרא דפרה:
**תד"ה** פרה. עתה נשתנה כו'. נ"ב וזה חידוש ושינוי למעליותא היפך ממה שמצינו דורות הראשונים היו מולידים בני ח' כדאיתא בפ' בן סורר [סט ב]:

## דף כה.

**תד"ה** למשה. אלא אות בעלמא. נ"ב ולא קחשיב ליה נמי מה"ט משום דאות בעלמא הוה ליה לחוד ורגע אחד בלבד שלא הרגישו בו כל העולם:

## דף כז.

**גמ'** א"ל ר"י וכי היכן מצינו מילה מה"ת לשמה. נ"ב עמ"ש בהחולץ (מ"ו ב'):

## דף כז:

**גמ'** ובא יעקב. נ"ב ע"ל (יז א') ואפשר שיעקב זה לא היה תלמידו ממש אלא מתלמידי תלמידיו:

**שם** איש כפר סכינא. נ"ב אין זו סכניא של מצרים דאגדת הנזקין. ואיש זה אינו תואר אדון אלא יחס עירו בלבד:

## דף כח:

**גמ'** לא אברי כולייתא אלא לאודנא. נ"ב וסימניך ושומע לעצה:

## דף לג:

**גמ'** כסי רב אסי כו'. נ"ב זהו אמורא בבלאה בימי רב אשי לא ר' אסי הכהן תלמידיה דרב ודר' יוחנן:

**תד"ה** קינסא דאע"ג דבשאר איסורין לא סלקא הגעלה כו'. נ"ב עי' זבחים פד"ח [צ"ה ב' תד"ה עירה]:

## דף לד:

**גמ'** ההוא ארבא כו' א"ל רבא. נ"ב מכאן נראה שרבא למד תורה בא"י כרבה רבו וכן רוב אמוראים בבליים עלו לא"י ומשם קבלו תורה ויסוד תלמודם:

**תד"ה** שחבירו כו' עלמות אהבוך. נ"ב דע"כ נוכח לזכר הוא:

**שם** ד"ה י"ס שרומזים. נ"ב שמציינים:

## דף לה.

**תוס'** ד"ה חדא קתני כו' שאין הנכרים שוטים לערב בו כו' נ"ב אומר אני לא מחמת שטות אלא שיש לחוש שערבו שלא בכוונה מחמת שאינו חושש לו אלא שי"ל עוד שאין חלב טמא שכיח כלל בזמנינו ובארץ הלזו כמו שהיה מצוי בימיהם באותן הארצות:

## דף לה:

**גמ'** ולא עוד שמלאך המות אוהבו. נ"ב דניחא לי' בת"ח כההיא דדרש ר"י דפפוניא אתא ונשקיה אכרעיה:

## דף לו.

**גמ'** שאני לודאי דמזלזלי א"ל. נ"ב שמואל לרב אשלח לר"ש ואודיענו מה שאתה אומר על הלודיים שמזלזלים במילי דרבנן. איכסיף רב. על שמהר להוציא לעז על ר"ש מיהו אשכחן דכוותה בתמיד נשחט (סב ב ב) שאל ר"י לר"ש אין שונין ללודים:

**תד"ה** אשר כו' זרעונים בלא פת. נ"ב למה לא וכי אין זרעונים לבדם משביעים ואין דרך לאכול קטניות ומיני זרעים כפולים ועדשים דוחן ואורז עם פת אלא בבלאי טפשאי [ביצה טז נדרים מט] כי הם עומדים למזון במקום פת. ודאי רוב ארצות המזרח האורז לחמם הוא:

## דף לו:

**גמ'** זנות נמי בב"ד של שם גזרו. נ"ב על פנויה דאי משום יבמה לחוץ עדיין לא נצטוו על היבום (אף על פי שיהודה צוה לבנו לקיים המצוה כדרך שקיימו האבות המצות) ואפי' לישראל אינה במיתה כ"ש בשרפה:

**שם** ר' נתן בן עמרם. נ"ב נ"ל שהוא ר' יונתן ב"ע דהשותפין [ב"ב ח] גבי פתח אוצרות:

**תד"ה** משום דכתיב בתולה מעמיו ולא גיורת. נ"ב צ"ע דהאי קרא בכ"ג הוא דכתיב. א"כ מנ"ל דאסורה לכהן הדיוט כלל:

## דף לז:

**גמ'** קליות. נ"ב בחיר"ק הלמ"ד ויו"ד דגושה:

[תוס' ד"ה והשלקות שמא. צ"ל ש"מ וכ"ה בדפוס ווינציא ונשתבש בדפוס בנבנשתי]:

## דף לח.

**גמ'** לעולם דלא ידע הי טהור כו'. נ"ב נראה דאירי בדלא הוחזקו שם טמאין אלא טהורין בלבד אפ"ה כיון דהשתא מיהת לא מינכרי ולא ידיע הי טהור. קמ"ל דאסירי כלהו מספק דלמא הנהו לאו טהורים נינהו או שמא טמאין נתערבו עמהן ואינן נכרין אחר שנחרכו:

## דף לח:

**גמ'** אמר רב אשי אמר לי ר"ח. נ"ב שמא צ"ל ר' אסי א"נ ר"ח דבבלי הוא:
**שם** אדמויי אדמוה. נ"ב במ"א הוא בה"א אלא שאותיות יהו"א מתחלפות:

## דף לט.

**גמ'** זבן תכלתא מאנשי דביתיה דרב עמרם כו'. נ"ב ואף על גב דר"ע רמי תכלתא לפרזומא דאינשי דביתיה [סוכה יא א] א"כ היא עצמה אשה חברה אפי' את"ל אשת חבר דעלמא אינה כחבר שניא הך דאיהי גופה מזדהרא ביה הא ודאי חברה היא. אפ"ה קמבעיא ליה משום דאיהי מנפשה לא קעבדה הכי אלא איהו לגרמיה הוא דאחמיר בה דלאו כהלכתא [עי' תוס' בסוכה שם וש"מ]:
**רש"י** ד"ה קרבי דגים שומנן. נ"ב קצת לא משמע הכי שלהי פרקין:

## דף לט:

**גמ'** זקן אחד היה בשכונתנו כו'. נ"ב צ"ל במקומו לא היה אלא אותו זקן שעשאה והיה ידוע משא"כ בשאר מקומות אפי' יש ידוע אם יש אחרים עושין אותה ואינם ידועים שמחליקין אותה כו' אינה אסורה משו"ה בכה"ג אפי' ר"מ דחייש בעלמא למיעוטא הכא לא חייש. אם רק אפי' א' ידוע שאינו מחליק כו' הוא מציל על כולם ודו"ק לעיל (לד ב) בשמעתא דגבינות בית אונייקי ובכ"מ וע"ת כ"י שלי:

## דף מ:

**גמ'** לאדא דיילא. נ"ב עפרש"י והוא ע"פ גמרא דשלהי כיצד צולין:

## דף מא.

**גמ'** גדיל כלילי. נ"ב פ' יש נוחלין (קלג ב):

**תד"ה** ככדור שהעולם עגול כו'. נ"ב מהכא מוכח בהדיא דפשיטא ליה לרבי דעולם שלנו כדורי הוא וכ"מ נמי בגמרא דפ' מי שהיה טמא בשמעתא דפלוגתא דחכמי ישראל ואו"ה אבל מחלוקתן של ר"א ור"י [ב"ב כה ב] אם עולם כקובה כו' ד"א הוא. עי' מטפחת:

## דף מא:

**גמ'** שבקיה איסריה. נ"ב קראו לשר דע"ז איסרא דרך קלון. לומר שאסור הוא קשור ותפוס בכבלים עד"ש [לקמן מ"ו א'] היו קורין אותו עין כל קורין עין קוץ וכדלעיל בשמעתין נמי הפכו הלשון לגנאי:

**תד"ה** חזקה בישוב הדעת. נ"ב דאל"ה דלמא מ"ה אנסיה. מיהו לשינויא דספק וספק הוא לא צריכין להא:

## דף מב.

**תוס'** סד"ה הכא כו'. נ"ב כן דרך התלמוד בכמה מקומות משום יגדיל תורה. גם י"ל כל הני איתביה לא אמורא אותבינהו. ולא בחד זימנא אלא בכמה זימני דאתמרא פלוגתא דר"י ור"ל איתבו עלה כמה אמוראי ולא ידע כל חד מהני בדחבריה ותלמודא הוא דסדרינהו בהדדי:

## דף מג.

**גמ'** וסר אפיס. נ"ב כך נקרא שם ע"ז מצוי בספריהם. והתלמוד חולקו בכוונה לשתי שמות דרך גנאי כלומר הוא שר של אפס ותוהו. אף על גב דמפרשו נמי לפ"ד של העובדים אותם גם י"ל סר מלשונו סר ריחיה הבאיש ת"א סרי:

## דף מד.

**גמ'** כאן לאחר שבא אתי הגתי כו'. נ"ב בכאן ול"ד הרבה וע"ס אם לבינה בס"ד שם ישבתי גם קושית תוס' בזה:

**שם** מאי רבותייהו. נ"ב דהא לאבשלום היו מאתים איש:

## דף מו:

**תוס'** סד"ה ואי לבית חצוב במערה. נ"ב אע"ק א"כ מאי לא תביא וי"ל שלא יחצוב ויקעקע המערה להביא מאבניה לבנין בית ה':

## דף נב.

**תד"ה** מה כו' נ"ב מקרא איכא לסיועי דפירוש גניזה כמשמעה דכתיב ויטמן אותם יעקב. והאבות דינם כישראל לפ"ד אלא שרש"י פירש לעיל (דף נא א) שקודם מ"ת דינם כב"נ וכ"כ תוס' בב"מ [דף ע ע"ב ד"ה תשיך]. לפ"ז אין ללמוד מן הכתוב:

## דף נג.

**תוס'** סד"ה או. בפ' בתרא (דף סח ב) נ"ב ע"ש:

## דף נג:

**גמ'** מכאן ואילך נשתרי מאן מוכח. נ"ב מכלל דאשרה דא"י בזה"ז בביטול סגי לה. מיהא תליא באשלי רברבי בפלוגתא אם יש קנין לעובד כוכבים בא"י:

## דף נד:

**תד"ה** מכרן כו' ויש ליתן טעם ולחלק כו'. נ"ב נ"ל טעם פשוט בקדושי אשה מצוה היא ומצות לאו ליהנות ניתנו:

## דף נה.

**גמ'** שלא תלכו אלא ביום פלוני. נ"ב בתחלה לחול על האדם אף על פי שכבר נגזרו עליו א"ל רשות להקדים משעת הגזירה שהוא בר"ה:

**שם** וע"י פלוני וע"י סם פלוני. נ"ב נ"ל דה"פ וגם עי"פ וע"י סם פלוני תצאו ליום הקצוב בסוף אף על פי שהדין היה נותן מאחר שלא בטח בה' ושם מבטחו באדם ובסם לא יצאו ודו"ק:

**שם** מלמד שהחליקן בדברים. נ"ב של חלומות שוא אבל המטר לא ירד אלא מפני שכבר נגזר כך שעד עכשיו עצר ואח"כ ירד כיסורין דלעיל ואף על גב דאמרינן בר"ה [יז ב] שאם פקדו להם גשמים בר"ה וחטאו מורידין שלא בזמנם כו'. היינו בישראל שכל ענינם בהשגחה לפי מעשיהם:

**רש"י** ד"ה זונן ישראל היה. נ"ב נראה דדייק בשמא מסתמא הוא אותו שנזכר במשנה לקמן בפ' השוכר [סה: וש"מ] בייתוס בן זונין וכן נל"פ:

## דף נז:

**תד"ה** לאפוקי. בשם אביך. נ"ב בני בנים ה"ה כבנים [יבמות סב ב]:

## דף נח.

**גמ'** חרם. נ"ב יש לו חבר במשנה נודרים לחרמים פ"ג דנדרים:
**רש"י** ד"ה אגרדמים מנה לך אגרדמים. נ"ב ובס"פ הספינה מעמידים אגרדמים:

## דף נח:

**גמ'** אקלע לסבתא. נ"ב אפשר נקרא המקום ע"ש סבתה אחי סבתכא [בראשית י]:

## דף נט.

**תד"ה** אקלע כו' כדאמר כו'. נ"ב היינו משום דהר שעיר נחשב ג"כ לא"י לע"ל עיין קונטרס גדר ישוב א"י במו"ק א"ח (סש"ז) וגם בני ישעי משבט כבשום בימי בית ראשון:

## דף ס:

**גמ'** איתיביה ר"ה לרב אשי. נ"ב איזה ר"ה אחרון היה:

## דף סא:

**גמ'** אלא עד שיבא ממונה שאינו בא לקצין. נ"ב לאו דוקא אלא מעיקרא סבר דר"ל שבא לעתים ידועים קבועים פריך שפיר גריעותא הוא להכי מפרש שאינו בא לקצין ידועים אבל לעולם בא הוא לקצין כדקתני אלא שאינם ידועים וקבועים בשוה פעמים ממהר לבא בזא"ז ופעמים מתאחר. וזה ג"כ משמע בלישנא דבא לקצין שיש לביאתו קצין אלא שאינם שוין:

## דף סד:

**תד"ה** אחרים לאו היינו ר"מ דהא פליגי. נ"ב נ"ל שלאחר דאסקוהו בשם אחרים חזר בו [וכ"כ התוס' בסוטה] אעפ"כ משנה לא זזה ממקומה ושנו גם דבריו שאמר בתחלה בעוד שנקרא שמו ר"מ כמו ששמעו תלמידיו אז מפיו:
**שם** סד"ה אין. לא רצה ר' יצחק להקל. נ"ב לעצמו. א"נ דוקא בדיעבד התיר מ"מ לא רצה להקל להורות כך לכתחלה:

## דף סה.

**גמ'** לאבודרנא ביום אידם אמר כו'. נ"ב צ"ע א"כ מ"ט הביא לו ביום אידם דוקא וכן בב"ש בסמוך וי"ל ר"ה שלהן שהעובדי כוכבים עושין אותו לשם עבודת כוכבים ואלו לא היו עובדין לעבודת כוכבים רק יום חג הוא להם לפי שמונין בו ראשית שנתם ושמחים בו באכילה ושתיה וחושבים לסימן טוב כשמביאין להם בו דורון:

**שם** מהכא עין לא ראתה כו'. נ"ב כלומר עין שלא ראתה בעוה"ז כך מיראת אלהים אלהים זולתך. כלומר זולתך בלי בקשתך זה. אלקים יעשה למחכה לו. והוא עד"ש ביוסף [ברכות כ' וש"מ] עין שלא ראתה במה שאינו שלה כו':

**שם** ולגינתו. נ"ב מצינו משקל לגינה במשנה פ"ה דתרומות מאה לגינה. עם ששם הוא בענין אחר:

**תד"ה** ביקרתך כו' ועומדות לשרתך. נ"ב כלומר והיינו דבר ששך:

## דף סו.

**גמ'** והן מין אחד או שלשה מינין כצ"ל. ונ"ב כה"ג הנכונה:

## דף סח.

**גמ'** תיקו. נ"ב בדור הקודם סליק בתיקו. א"נ בישיבה אחת הניחו האיבעיא בתיקו. ובדור אחר או בישיבה אחרת הדר פשטוה [ועי' בתוס']:

## דף ע.

**גמ'** הואיל וזילא עלייהו. נ"ב תמיהה לי הא איפכא שמעינן בפ' א"מ [לעיל כב ב] שאפי' בהמתן של ישראל חביבה עליהן יותר מנשותיהן ונ"ל דה"פ שהיא מתרפקת עליהם ביותר כמו זילא ליה פריצא ליה פ"ק דגיטין [דף יג] וזה לפי שהנבעלת לנכרי קשה לפרושי וצריך לגררה ולמשכה בע"כ מהם כנודע שהיא נמשכת אחריהם. זילא עלייהו כו'. אחריהם נגררת כלומר שאינה מוחה בידיהם מלנסך ושותה עמהם ג"כ וכן מוכח מברתיה דר"נ דאשתבו [גיטין מה א] דניחא להו בנכרים טפי ונשמעת להם לכל דבר. דתקיף להו אפי' יצרא דיי"נ כדי להשביע תאותן ביצרא דעבירה ול"ד לגברי דשאני להו בהכי:

**שם** דא"ר יצחק המוצא כיס בשבת נ"ב ה"ג והיינו מי שהחשיך לו בדרך אבל בשבת אסור להוציאו [עי' מ"א סי' רס"ו ס"ק יו"ד] ול"ג נמי המוצא דבמוצא אסור כה"ג אי לא אתא לידו מבע"י דהיינו כיסו [עי' בהגר"א שם ס"ק ח']:
**שם** חמרא שרי מימר אמר כי היכי כו' נ"ב וא"ת ת"ל דעשוהו כבולשת י"ל אפילו סגר הדלת אחריו:

## דף עב:

**גמ'** להנהו סביתא. נ"ב סבויתא לשון רבים גרסינן והוא מלשון לסבאה חברו לעיל דף ע ע"ב מסוביתא שם והוא לשון יחידה ונראה שהנשים היו בימיהם יושבות בחנות מוכרות יין לפיכך הוא לשון נקבה וכדומה בלשון חכמים הוא לשון מזיגה. כדאמרינן בהמפלת מזוג עצמותיו סבוים. והיו מודדות היין חי בפני הקונה אח"כ מוזגות אותו לשתותו:

## דף עד:

**גמ'** הב לי גברא דדכי לי מעצרתאי. נ"ב של גוי היתה שלקחה ישראל גם אפשר טמאה היתה ורצה לעשות על גבה טהרות שהיו נוהגין עדיין בא"י בזמן ר"ח. כדאמר עולא [חגיגה כה נדה ו] חברייא מדכן בגלילא ודין הגת וכליה לטהרות כמו ביי"נ שוה כדלקמן:

## דף עה:

**גמ'** ר"י בר יוסף זבן מנא דמרוקה כצ"ל וכצ"ל ברש"י עיין ב"מ (דף מז ע"ב):

## דף עו.

**א"ל עמרם ברי**. נ"ב (מציעא טז ב') [וגיטין כה א]: